

PERCEPȚII ASUPRA IDEII DE STAT ÎN LIBERTARIANISMUL AMERICAN ȘI LIBERALISMUL ROMÂNESC

Bogdan Moșneagu

Un asemenea subiect este dificil de tratat în câteva pagini, mai ales că nu ar merita investigat, metodologic vorbind, decât analitic, pentru a surprinde varietatea, diferențele și incongruențele.

Miza acestei lucrări este considerabil una mai mică. Îmi propun să prezint două extreme ale liberalismului: pe de o parte libertarianismul american, iar pe de altă parte liberalismul românesc și atitudinea acestora față de stat.

Metoda realizării acestui tablou nu este una comparativă, deoarece nu voi încerca să evaluez cele două tipuri de liberalism, una în funcție de cealaltă. Mi s-a părut mai potrivit să descriu concepția acestora față de stat în mod separat, pentru a arăta că nu este imposibil ca doctrina liberală contemporană să poată atinge un nivel înalt de maturitate și fidelitate față de principiile sale (în cazul libertarianismului), fapt care ar putea constitui un impuls pentru liberalismul aflate încă în faza copilăriei lor.

1. Rather nothing than Big Brother: libertarianismul

În sens tradițional, termenul libertarian a fost folosit pentru a desemna o persoană care credea în voința liberă sau era înclinată să înlăture orice constrângere, indiferent dacă era vorba de legile impuse de stat, credința religioasă sau legăturile familiale.

Pentru o anumită perioadă, această noțiune a fost utilizată drept calificativ sau adjectiv și întrebuințată cu rolul de a caracteriza indivizi atașați în mod special de filosofia libertină de viață. Însă această semnificație nu mai este valabilă astăzi, deoarece termenul se referă, în scrierile contemporane, la o serie de teorii și practici al căror numitor comun este ideea de a înlătura total sau de a minimaliza puterea și intervenția statului în societate¹.

Preludiul apariției mișcării libertariene l-a constituit ieșirea în stradă a studenților din campusurile americane la finalul anilor '60, pentru ca la începutul anilor '70 gândirea libertariană să se materializeze în apariția Partidului Libertarian care în scurt timp a devenit unul din cele mai dinamice "partide minore" americane².

Nemulțumită de evoluția liberalismului american, dezvoltat ca o consecință a Marii Depresii interbelice și dispus să ceară, din ce în ce mai mult, ajutorul statului

---

¹ *Dicționar de politică*, Iain McLean (coord.), trad. Leonard Gavrilu, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 252.

² Dan Bărbulescu, *Anarhocapitalismul – o nouă utopie politică?*, în „Polis”, vol. IV, 1997, nr. 3, p. 47.

pentru a impune anumite corecții pieței generatoare de inegalitate (și ca atare de tendințe subminatoare la adresa libertății individuale), o parte (mică) a societății s-a hotărât să relanseze principiile liberalismului clasic, accentuându-i până la extrem, valorile și credințele³.

Opușând Revoluția americană celei franceze și implicit revoluția liniștită celei sângeroase, libertarienii s-au întors în trecut pentru a reciti teoria, dar și tradițiile liberalismului european. Cele trei mari figuri ale libertarianismului, David Friedman, Robert Nozick și Murray Rothbard au redescoperit interesul pentru Școala austriacă și în special pentru iluminismul scoțian cu Adam Smith, Adam Ferguson și David Hume, scoțând în evidență inconsistența teoriilor franceze despre libertate și societate, mult mai speculative și având la bază ipoteza că mintea umană ar putea înțelege, în mod exhaustiv, totalitatea mecanismelor sociale și instituționale cu scopul de a le schimba sau reforma⁴.

Prin urmare, mult mai încrezători în posibilitățile unei societăți americane vindicate de fantasmale europene ale tradițiilor monarhiste și a legitimităților de drept divin ale statului prin intermediul Bisericii creștine, corifeii libertarianismului au reconfigurat interesul publicului pregătindu-l pentru o nouă doctrină. Ofertele libertarianismului au uimit prin varietatea lor, adresându-se atât celor de stânga cât și celor de dreapta, atât anarhiștilor doritori să înlăture statul o dată pentru totdeauna (Murray Rothbard), cât și celor care doreau să-l reducă la forma de “paznic de noapte” (Robert Nozick)⁵.

Foarte asemănătoare cu tradiția liberalismului clasic în privința principiilor (încurajarea libertății individuale prin promovarea economiei de piață, a proprietății private, a domniei legii și a suveranității individului), retorica libertariană a construit un vocabular politic distinct, în care noțiunea de libertate a fost reevaluată în raport cu cea de stat. Astfel, s-a accentuat ideea că orice ordine socială ar trebui să respecte suveranitatea individului și drepturile sale naturale fără a le localiza pe acestea în contextul unui set de legi aflate în continuă modificare, așa cum susțineau liberalii clasici sau conservatorii. De asemenea, evaluarea ordinii politice ar fi trebuit să aibă loc după modul în care aceasta încuraja libertatea, în virtutea faptului că individul este capabil să creeze o societate în care tradiția și înțelepciunea să nu fie prioritare.

Libertarienii au definit libertatea în sens negativ, afirmând că o persoană este liberă în măsura în care posibilitatea ei de a alege nu este împiedicată de legi și instituții de origine umană și atât timp cât nu lezează libertatea celorlalți.

De aceea, orice act voluntar de schimb între indivizi, adică liber, nesupus nici unei coerciții, este permis și chiar dorit în scopul avansării *laissez-faire*-ului și al capitalismului. În acest sens, libertarianismul se opune oricărei forme de intervenție paternalistă a statului care devine imoral și ilegal în momentul în care, prin lege, el ar putea interzice o asemenea acțiune de schimb, indiferent de răul pe care un produs l-ar putea genera⁶.

Argumentul principal în acest perpetuu proces libertarianism vs. stat constă în faptul că orice persoană este proprietara corpului și a minții sale, iar orice intervenție

³ Nigel Ashford, Stephen Davies, *A Dictionary of Conservative and Libertarian Thought*, Routledge, London and New York, 1991, p. 159.

⁴ Ronald Homowy, *F. A. Hayek, on the occasion of the centenary of his birth*, în “The Cato Journal”, Volume 19, Number 2, Fall 1999, p. 281.

⁵ Dan Bărbulescu, *op. cit.*, p. 47.

⁶ Nigel Ashford, Stephen Davies, *op. cit.*, p. 164.

din partea statului asupra persoanei este o formă de sclavie. Negarea acestui drept de către stat nu poate fi admisă, iar oamenii ar trebui să se considere supușii acestuia în măsura în care statul le respectă drepturile, lăsând societății spațiul public pentru libera întrebuintare și neintervenind pentru transformarea acestuia în spațiul privat al puterii politice.

De exemplu, libertarienii cred că statul încalcă drepturile cetățenilor atunci când sancționează sau amenință că va pedepsi o persoană pentru consumul de droguri în spațiul privat. Mai mult, statul încalcă drepturile indivizilor atunci când îi obligă pe aceștia să-și transforme o parte din venitul pentru pensii în scopul asistenței sociale sau a binelui public. O altă obiecție a libertarienilor este faptul că statul modern poate folosi forța pentru a limita libertatea individului care dorește să se angajeze în activități care nu reprezintă nici un fel de amenințare sau care dorește să-și protejeze drepturile sau proprietatea.

Teoria libertariană are pentru asemenea situații două soluții distincte: unii libertarieni (miniarhiștii) cred că statul ar trebui să devină unul minimal, limitându-și activitatea la apărarea granițelor, la aplicarea contractelor și a unui corp minimal de legi penale, iar alții (anarhiștii) doresc să desființeze statul în întregul său.

2. Rather Big Brother than nothing: liberalismul românesc

Peste ocean, în Europa de Est de-abia ieșită din lungul drum al unui comunism istovitor, generator de nostalgii pentru unii sau de aversiuni pentru alții, la începutul anilor '90 se încerca refacerea unei tradiții liberale sau pur și simplu se puneau bazele unui neoliberalism destinat depășirii perioadelor de tranziție. În ciuda dificultăților și obstacolelor, entuziasmul celor care încercau acest lucru era de nezdruncinat: în fond, prăbușirea totalitarismului reprezenta victoria liberalismului.

Convinși că asimilarea și etalarea unui concept sau folosirea acestuia și a principiilor lui în descrierea programelor politice este de ajuns, mulți dintre cei care au îmbrățișat peste noapte liberalismul au uitat că acest termen avea multiple conotații, străine de crezul liberalismului politic sau economic. Siguri pe ei, mulți au crezut că a fi liberali însemna a fi partizanii unei viziuni mai deschise asupra vieții și politicii, iar alții că opoziția lor față de politicile comuniste reprezenta un semn al liberalismului înăscut.

Se pare că cei care au ales acest drum s-au înșelat pentru că atașamentul lor față de valorile liberale supus mai apoi testului dur al guvernării și în mod special supus îndeplinirii promisiunilor față de electorat s-a diminuat până la limita utilizării în locul acestora a politicilor etatiste⁷.

Însă, în ciuda eșecurilor și a clarificărilor târzii, în ciuda absenței unei tradiții liberale solide și a unei elite politice educate la școala liberalismului occidental, Europa Centrală a înregistrat succese notabile, iar exemplul Ungariei și a țărilor baltice reprezintă certitudini incontestabile.

Nu la fel stau lucrurile în România, unde mulți istorici se mândresc cu o tradiție liberală interbelică și cu un trecut glorios de politici și practici liberale. De fapt, se trece ușor peste evidența că liberalismul românesc interbelic, invocat până la banalizare ca interval cronologic al experimentării democrației și prin urmare ca sursă pentru

⁷ Jean Michel de Waele, Petia Gueorguieva, *Dificila naștere a partidelor liberale în Europa Centrală*, în Pascal Delwit (editor), *Liberalisme și partide liberale în Europa*, București, Editura Humanitas, 2003, p. 299-300.

validarea unei tradiții politice, a fost un neoliberalism pe care un istoric, K. Hitchens, îl vede ca pe un soi de amestec de naționalism, retorică liberală și practici uneori prea puțin democratice la adăpostul unei guvernări în care statul centralizat a jucat un rol esențial.

Acest lucru se vede foarte bine retrospectiv în România postcomunistă, în care partide ca cel Național Liberal se declară continuatorul gândirii interbelice și partizanul valorilor acesteia, însă realizează că argumentul istoric nu face decât să redescopere un trecut în care liberalismul era preocupat în principal de construirea statului modern național și de unitatea politică și prea puțin de economia de piață, libertatea individuală sau diminuarea rolului statului⁸.

Și totuși, indiferent de obstacolele întâlnite atunci când și-au gândit strategia politică de atragere a unui electorat, partidele liberale din România și-au alcătuit programe sau oferte politice pentru a convinge publicul că liberalismul reprezintă nu numai opusul comunismului, ci chiar un mod de a trăi și a face politică.

În 1993, PAC pornea în forță la adăpostul neoliberalismului materializat într-o “Declarație de principii” care punea accent pe valorile civismului, democrației și moralei, pentru ca ulterior, în 1995, să declare faptul că statul trebuie să reprezinte un reper fundamental în viața politică și socială, jucând rolul de garant al ordinii și stabilității. Pentru PAC, importante erau valorile familiei, ale comunității locale sau ale bisericii așezate în ordinea priorităților, sectorul economic privat fiind lăsat undeva în penumbră ca element prea puțin important pentru o doctrină chiar și neoliberală⁹.

În 1996, PAC fuziona cu PL '93, constituind ANL, iar neoliberalismul acesteia în care obligațiile cetățenilor erau mai importante decât drepturile se schimba în favoarea individului, promovând ideea diminuării activității statului în sectorul economic sub presiunea retoricii PL '93 care venea cu un discurs mai apropiat de cel clasic liberal¹⁰.

De altfel, PL '93 în “Manifestul liberal” afirma că el reprezenta un partid care promova piața, individul și proprietatea, invocând noțiunea deja cunoscută a drepturilor naturale imanente individului și ideea de contract. Prin urmare, ca o consecință directă și logică a acestor propoziții, statul nu era altceva decât o creație umană, posterioară acestor libertăți fundamentale, acceptat de către o comunitate de indivizi pentru a îndeplini rolul de apărător și garant al valorilor morale și legale¹¹.

Statul este văzut ca o emanație a voinței liber-consimțite a indivizilor de a accepta o autoritate care să observe și să monitorizeze respectarea libertății unui individ de către un alt ins sau comunitate prin aplicarea unui set de legi.

Cu același sens general, “Oferta politică a PNL” arată că în centrul politicilor sale se află individul, iar statul are rolul de a menține libertatea fiecărui ins și a o proteja prin lege în fața oricărei amenințări pentru a spori libera concurență și a menține un schimb liber de valori. Rolul statului în ultimă instanță este acela de a garanta egalitatea indivizilor în fața legii și nimic mai mult, restul acțiunilor și demersurilor rămânând un apanaj al individului sau al comunității¹².

Atât PL '93 cât și PNL au recunoscut însă faptul că teoria liberală trebuie să rămână pe hârtie, admițând că societatea românească, proaspăt trecută pe la școala unui alt fel de doctrină, nu era pregătită să asimileze și să transforme în acțiune principiile

⁸ *Ibidem*, p. 308.

⁹ Radu Carp, *Neoliberalismul românesc: istorie și inadaptare*, în „Polis”, vol. 4, 1997, nr. 3, p. 78-79.

¹⁰ Andreea Voicu-Jiquidi, *P.A.C. și neoliberalismul*, în *idem*, p. 97.

¹¹ Alexandra Ionescu, Filon Morar, *Proiectul liberal pentru perioada de tranziție*, în *idem*, p. 85.

¹² *Ibidem*, p. 87.

greu digerabile ale liberalismului. S-a convenit ca propozițiile liberale să fie adaptate spațiului românesc în scopul nobil de a nu compromite neprețuitele principii doctrinare, urmând ca idealurile să fie realizate într-o etapă ulterioară, când societatea românească ar fi fost mai bine pregătită pentru o “revoluție liberală”.

Înțelepciunea politică a prevalat, în acest caz, sub forma unor calcule care au încercat să surprindă atât riscurile aplicării unui concept universal, cât și expectanțele unui electorat care reprezenta în acel moment realitatea românească. Astfel, liberalismul a trecut în defensivă, lăsând statului rolul de a coordona, mai departe, acțiunile de surmontare a unei perioade de tranziție căreia nimeni nu putea să-i prevadă limitele cronologice.

Pe de o parte, rațiunea care justifică această strategie părea de o logică infailibilă, deoarece statisticile ne-au obișnuit, de o bună bucată de vreme, cu procentajele covârșitoare, acordate de o mare majoritate unor instituții ca Biserica Ortodoxă sau Armata care reprezintă instrumente mai mult sau mai puțin conservatoare, dar în orice caz foarte legate de prezervarea existenței statului.

Pe de altă parte, tabloul pe care l-am descris în prima parte a lucrării, ne arată că înțelepciunea are și ea doza ei de imperfecțiune și că uneori este mai bine să lansezi teorii și să le practici, păstrând un anumit echilibru între idealism și pragmatism.

Nu cred că la noi se va putea vorbi vreodată de libertarianism pentru că aceasta este o formă specifică spațiului american și nu cred că anumite grile, mai mult sau mai puțin acceptate de politologia occidentală, ar putea fi aplicate mecanic spațiului românesc. Însă, prima parte a articolului ar putea să arate că liberalismul nu este o experiență umană irealizabilă și că el există istoric într-un alt spațiu, departe de a fi o utopie.

Ceea ce este îngrijorător, mai mult ca orice speculație pe tema liberalismului, este să observi că anumiți intelectuali liberali nu se regăsesc în doctrina și în liderii partidelor liberale românești, lucru care spune mult de la sine despre lipsa de credibilitate a acestor partide, despre neputința lor de a atrage până și un public declarat liberal¹³.

3. Concluzii

A rezuma în câteva propoziții eseu științific de mai sus, înseamnă de fapt a vorbi despre expectanțe și aprecieri. În privința liberalismului românesc, așteptăm reluarea unei atitudini mai puțin binevoitoare față de stat și față de instituțiile acestuia, chiar și în tranziția care pare că nu se va sfârși prea curând. În privința libertarianismului, admirația depășește cu mult scepticismul unei înțelepciuni, care îmi arată permanent că acesta reprezintă pentru un est european un ideal și până la urmă chiar o utopie.

---

¹³ Aurelian Crăiuțu, *A fi sau a nu fi liberal*, în *Doctrine politice. Concepte universale și realități românești*, Alina Mungiu-Pippidi (coord.), Iași, Editura Polirom, 1998, p. 33.